

DOŞ BORÇ KRİZİNE YOL AÇAN GELİŞMELER

Prof. Dr. Esfender KORKMAZ

Giriş :

1970'li yıllara kadar, dünya çapında bir borç sorunu yoktu. Gelişmekte olan ülkelerin dış borçları sorunu dünyanın girdiği, 1970'li yılların başında ortaya çıkan ve 1980'lerde yoğunlaşan resesyona birlikte gündeme gelmiştir. Halen 1986 başında, birçok ülkede ekonomik göstergeler olumlu yönde gelişirken, gelişmekte olan ülkelerin dış borç sorunu ile ilgili boyutlar daha da genişlemiş bulunmaktadır. Yaklaşık 900 milyon dolara ulaşan söz konusu borçların, birkaç yıl içinde 1 trilyonu geçeceği tahmin edilmektedir. 1985'de 12 üyeli Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun toplam dış borç tutarı 59,2 milyar dolardır. Bununla mukayese edilince, gelişmekte olan ülkelerin dış borç sorununun ne kadar vahim boyutlara ulaştığı görülmektedir.

1985 sonu ve 1986 başında gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarıyla ilgili genel tablo şöyledir: Başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere, birçok gelişmekte olan ülke, borç taksitlerini, hatta sadece faizlerini ödemekte güçlük çekiyor. Bazı ülkeler borçlarını ödeyemeyeceğini açıklıyor. Bu sonuç gelişmiş ülkeler ve uluslararası finans kurumlarını tehdit eder hale gelmiş bulunuyor. Dolayısıyla uluslararası toplantılarda, gelişmekte olan ülkelerin söz konusu dış borçları ilk plânda yer alıyor.

1985 ekiminde Seul'de yapılan Dünya Bankası ve IMF ortak toplantısında bu durum tartışılıyor. Dış borcunu ödeme güçlüğü içine düşükleri için ABD Maliye Bakanı James Baker tarafından sunulup kabul edilen plân gereği 15 ülkeye yeniden fon ayrılması gerekiyordu.

Tablo I'de görülen bu 15 ülkenin yıllık dış borç anapara ödemesi 47 milyar, yıllık faiz ödemeleri ise 45 milyar dolar olarak hesaplanıyor.

TABLO (I)

Baker Raporunda Yardım Yapılması Öngörülen İÇ Ülke'nin Dış Borçları

	Toplam Borç Milyar Dolar	Toplam Borcun Oranı %	Borç Servisi Oranı (%)	Faiz Ödemelerinin İhracata Oranı (%)
Arjantin	48	491	80	52
Bolivya	4	453	22	8
Brezilya	99	312	41	37
Őili	21	432	53	43
Kolombiya	13	247	38	22
Ekvator	8	245	41	34
FildiŐi Sahili	7	212	26	18
Meksika	97	340	59	35
Fas	14	430	48	26
Nigerya	20	159	40	15
Peru	14	366	33	17
Filipinler	27	355	35	27
Uruguay	5	395	45	36
Venezuela	35	203	34	23
Yugoslavya	19	134	26	14

Kaynak : The Economist, January 11, 1986, s. 71.

1980'lerin başında, gelişmekte olan ülkeler dış borçlarını ödeyemez duruma düşünce bu sorunun çözümü için kendilerine ithal ikamesi yerine, ihracata dönük politikalar uygulanması tavsiye edildi. Özellikle IMF tarafından önerilen bu politikalar ve ekonomik reçeteler, gelişmekte olan birçok ülkeye geçici bir ferahlık getirdi. Yüksek sosyal maliyetine rağmen ihracat arttı. Ancak aradan geçen birkaç yıl elde edilen neticelerin kalıcı olmadığını gösterdi. 1984'den başlamak üzere, başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere birçok ülke yeniden borç krizine girdi. Bir yandan da dışa açılma, ihracata bağılı olarak, ithalat hacmini de artırmış olduğundan, ekonomik performansların belirlenmesinde, finansal bağlantılar daha da önemli hale gelmiş oldu.

Bu yazıda gelişmekte olan ülkeleri borç krizine sokan gelişmeler ele alınacaktır.

(1) Anapara ve faiz ödemelerinin ihracata oranı.

1 — Uluslararası Finansman Piyasasında Gelişmeler

Gelişmekte olan ülkeler dış borçlarının büyük bir bölümünü, uluslararası finansman kuruluşlarından sağlamaktadır.

Uluslararası finansman kuruluşlarından, uluslararası para fonu (IMF), Avrupa para anlaşması (EMA), Avrupa ekonomik topluluğu kalkınma fonu ve uluslararası kalkınma birliği (IDA) nın kaynakları üyeler tarafından ve ortaklık aidatı şeklinde sağlanmaktadır.

Dünya Bankası, uluslararası finansman kurumu (IFC), Avrupa yatırım bankası (EIB) gibi kurumlar ise banka karakterli finansman kuruluşlarıdır.

Ayrıca Interamerikan kalkınma bankası, Asya kalkınma bankası, Afrika kalkınma bankası, İslam kalkınma bankası gibi, bölge kalkınmasına yönelik bankalar, özellikle 1974'den sonra kurulup gelişmiştir.

Bütün bunlar dışında, gelişmekte olan ülkelere kredi veren özel bankalar ve bankerler bulunmaktadır.

Söz konusu uluslararası finansman kuruluşlarının tutumu ve bu piyasadaki gelişmeler, gelişmekte olan ülkelerini gittikçe daha zor şartlar altında ve pahalı borç bulmalarına yol açmıştır.

a) 1974 Yılına Kadar, Uluslararası Finansman Piyasası :

1944, Bretton Woods anlaşmasına dayanarak, Dünya Bankası ve IMF kurulmuştur. Dünya Bankası'nın amacı, etkinliği tesbit edilen projelere uzun vadeli kredi vermek ve dolayısıyla ekonomik kalkınmaya yardımcı olmaktır.

IMF'nin amacı ise para sisteminde istikrara ve sermaye hareketlerinin serbestçe oluşmasına yardımcı olmaktır. Ödemeler dengesi açık veren ülke, IMF'den izin alarak devalüasyon yapıyordu. Ayrıca, içerde, talebi daraltıcı ve bütçe ile ilgili önlemler alarak, söz konusu devalüasyon takviye ediliyordu. Böylece gelişmekte olan ülkeler, dış açıklarını olduğunca aza indirmek ve sonuçta dış krediyi de sınırlı tutmayı amaçlıyorlardı.

Para fonu, 1970 yılına kadar, parasal gelişmelere gözcülük etme işlevini tartışmasız sürdürdü. Bundan sonra ise parasal sistemde arka arkaya gelen bunalımlar IMF'nin etkinliği sorununu gündeme getirdi⁽²⁾ :

(2) Para fonu ve uluslararası parasal sistemde meydana gelen kriz için bakınız: G. Walshe, Uluslararası Para Reformu, Çeviren: Işıl Akbaygil, Macmillan İktisat Serisi, Akbank Yayınları, İstanbul, 1979.

- Birçok ülke, tam istihdam ve kalkınmayı, dış denge ve istikrara tercih etti. Bu uygulamalar IMF'nin fonksiyonları için sorun olmuştu. Ayrıca birçok ülkede sabit kur uygulaması sistemi içinde, enflasyon olayı ortaya çıktı. Dolayısıyla bu gelişmeler, söz konusu dönemde, IMF'nin etkinliğini azalttı.
- Öte yandan aynı dönemde ABD'nin ödemeler dengesinde ortaya çıkan açık, uluslararası parasal sistemi sarsan gelişmeler gösterdi. ABD, 1971 yılında altın veznesini kapatmak zorunda kaldı. 1971'de dolar devalüe edildi.
- Bu olaylar, uluslararası fonların yer değiştirmesine yol açtı. ABD'den dışarıya sermaye akını hızlandı. ABD dışında birçok ülkede mevcut dolar stoklarının, altına veya başka dövizlere çevrilme eğilimi, dolar üzerindeki baskıyı artırdı.
- Bunlar ve özellikle uygulanmakta olan sabit kur sistemi gelişmekte olan ülkelerin dış kaynak ihtiyacını artırmış. Ancak aynı zamanda da bu ülkeler için kolayca fon bulmak sonucunu da doğurmuştur.

b) *Dalgalı Kur Sistemine Geçiş :*

1971 Ağustosunda, Bretton Woods'ta belirlenen sistemde yapılan değişiklikler sonrada devam etti. Eylül 1973'de Nairobi konferansında para dalgalanmalarının istisnai durumlarda ve IMF'nin denetiminde yapılacağı karara bağlandı. 1969'da getirilen özel çekme hakları gözden geçirildi.

Dalgalı kur sistemi ile sterilin dışında konvertibl paralar dolar karşısında 1979 yılına kadar değer kazanmış, takibeden yıllarda, 1984'e kadar ise tersine dolar değer kazanmıştır.

1970 yılında 1 dolar 3,65 Batı Alman markı iken, 1979'da 1,83 marka kadar düştü. Yine aynı yıllarda doların fiyatı, Fransız frangı olarak, 5,33'ten 4,25'e, İsviçre frangı olarak da, 4,12'den 1,66'ya kadar düştü.

Bu dönemde dolar dışındaki paralarla dış borcu olan gelişmekte olan ülkeler zararlı çıktı. Çünkü döviz gelirlerinin çoğu dolar olarak sağlanıyordu. 1965'de 1, DM = 0,25 dolardı. 1979'da ise, 1 DM = 0,55 dolardı. Örneğin 100 milyon mark borcu olan bir ülke 1965'de bunu 25 milyon dolarla, 1979'da ise 55 milyon dolarla ödeyebiliyordu. Diğer bir ifadeyle, mark cinsinden dışborcu olan ülkelerin dolar itibariyle dış borcu 2,2 kat ağırlaşmış oluyordu.

Ancak gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarının büyük bir bölümü dolar üzerindedir. Buna neden ise 1970'e gelinceye kadar doların daha istikrarlı para olması ve ayrıca uluslararası borç kaynakları arasında dolar kaynaklı fonların daha çok olmasındandır. Doların değer kaybettiği 1979 yılına kadar, dolar cinsinden dış borcu olanlar ise, dolar dışındaki paralarla da döviz gelirleri olduğundan yukarıdaki gelişmenin tersine kısmen kazançlı çıkmışlardır.

Söz konusu örneği ters çevirirsek, 1965'de 100 milyon dolar dış borcu olan bir ülke, o yıllar bunu 400 milyon marklık dövizle öderken 1979'da 183 milyon markla ödeyebilmektedir.

Ancak, bütün bunlara rağmen gelişmekte olan ülkelerin dış borcu artmış, uygulamada doların düştüğü dönemlerde, söz konusu ülkeler bu fırsatı değerlendirememiştir.

Eksik olmayan enflasyon, dış ticaret hadlerinin aleyhte gelişmesi ve dış açıklar gibi nedenlerle, doların uluslararası değer kaybettiği dönemlerde de, bu ülkelerin millî paraları düşme göstermiştir.

1979-1984 yılları arasında dolar bütün paralar karşısında yeniden değer kazanmıştır.

Bu yıllarda gelişmekte olan ülkelerin dış borç yükü artmıştır. Yukarıda söylediğimiz gibi bu ülkelerin dış borçları çoğunlukla dolar cinsinden olduğundan dolar dışındaki döviz gelirleri itibarıyla dış borç yükleri artmıştır.

c) 1974 Petrol Krizi :

1974 başında, petrol ihraç eden ülkeler teşkilâtı (OPEC); petrol fiyatlarını 4 kat artırdı. Bütün ülkeler petrole bağımlı olduğundan, dış ödemeler içinde petrolün payı yüksek oranlara ulaştı. Dolayısıyla OPEC ülkeleri, uluslararası piyasadaki fonların önemli kısmına hakim oldu. Elde ettikleri bu fonlarda bir kısmını uluslararası bankalara, bir kısmını da altına yatırdı. Bu yüzden altın fiyatları da arttı.

Petrol ithal eden sanayileşmiş ülkeler petrol şokunu atlattıkları için çözüm arıyorlardı. Dış ödemeler dengesi zorlanınca ithalatlarını kısıtılar. Böylece gelişmekte olan ülkelerin ihracatları da geriledi.

İlaveten verdikleri resmî yardımlar içinde bağımlı kredilerin payını artırdılar. Krediyi alan ülkeye, ithalat şartı koydular. Dış ticaret hadleri ise, sanayi malları dolayısıyla, gelişmiş ülkelerin lehine seyir gösteriyordu. Sonuçta gelişmiş olan ülkeler petrol faturasının önemli bir kısmını gelişmekte olan ülkelere yansıttılar.

Gelişmekte olan ülkelerin petrol faturası döviz gelirlerini aşıyordu. Bu yetmiyormuş gibi, bir de sanayileşmiş ülkelerin petrol maliyetinin yansımalarına maruz kalınca, dış borca sarıldılar.

1974 petrol krizinin yükünü, dış borçla karşıladılar. Ancak 1974 yılını takibeden 5-6 yıl süreyle dış borç krizi ortaya çıkmadı.

Gelişmekte olan ülkeler bu dönemde kolayca dış borç bulabiliyordu. Bunun nedenleri şöyle sıralanabilir :

- OPEC ülkeleri uluslararası bankalar kanalıyla borç için yeterli fon arz ediyordu.
- Sanayileşmiş ülkelerin, ekonomik durgunluk nedeniyle, fon talepleri azalmıştı.
- Henüz, büyük boyutlu bir borç krizi olmamıştı. Bu yüzden borç veren kurum ve kuruluşlar, isteyen ülkeye rahatça borç veriyordu.

Böylece kısa ve uzun vadeli borçlar gelişmekte olan ülkeler için geçici bir ferahlık sağladı. Ancak 1977'den başlayarak, bazı Latin Amerika ülkeleri ve Güney Kore dış borcunu ödeyemez duruma düştü.

d) Faiz Oranlarındaki Artış :

1970 ve sonraki yıllar borçlanma daha ucuz ve kolaydı. Herne kadar 1970 yılında faizlerde bir artış olduysa da, reel faiz oranları yine de düşüktü.

Borç verilebilir fonlar dolayısıyla Avrupa para piyasasının genişlemesi faizleri frenleyen önemli bir faktördü. Ayrıca Japonya'da 1972 yılından itibaren borç vermeye başlamıştı.

Mamafih, 1972'de, gelişmekte olan ülkelere verilen Avrupa parası krediler 2 kat arttı. 1973'de ise, % 50 daha artarak, yılda 10 milyar dolara ulaştı. Oysaki aynı dönemde, 1973 yılında dünya bankasının gelişmekte olan ülkelere verdiği yeni krediler toplamı 3,5 milyar dolar. Yine bu ülkelere yapılan resmî kalkınma yardımları ise 8,5 milyon dolardı⁽³⁾.

1979'dan sonra, ABD'de meydana gelen bütçe açıkları, doları olan talebi artırdı. Buna bağlı olarak faiz oranları da yükseldi. Ve dolar

(3) Arthur Karasz: «Dünya Finansman piyasasındaki gelişmeler ve gelişen ülkelerin sorunları», Türk Ekonomisinde Tasarruf açığı ve dış finansman sorunları, ESKH, İst., 1975.

uluslararası piyasalarda değer kazanmaya başladı. Uluslararası fonlarda, ABD'deki yüksek faizler dolayısıyla bu ülkeye akmaya başladı. Böylece gelişmekte olan ülkeler için borç kaynakları sınırlandı.

1979'a kadar ABD'deki faiz oranlar % 7-8'e kadar iken, 1980-1981 de % 13-14'a yükseldi (Tablo: II) Avrupada'da faizler paralel şekilde gelişti.

TABLO : II
Dolar Kurları ve ABD'de Faiz Oranlarının Karşılaştırılması

	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Kasa vadeli faiz oranı	14,0	10,6	8,7	9,5	7,8	7,0
Uzun vadeli faiz oranı	129	12,2	10,8	12,1	11,2	9,8
ECU'ya göre dolar değeri	+24,7	+13,7	+10,9	-13,1	- 5,4	-12,3
DM göre dolar değeri	+23,9	+ 7,5	- 5,2	+11,4	+ 5,1	-13,7

Kaynak : Economic Européenne, Supplement A-No: 10, Octobre 1985, s. 2.

Bu dönemde söz konusu ülkelerin ihracat malları fiyatları da düştüğünden, aldıkları borçların reel faizleri daha da yükselmiştir (Tablo: III).

Böylece faizlerin yükselmesi gelişmekte olan ülkelerin borç yükünü artırmıştır.

TABLO : III
Petrol İhraç Etmeyen Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari İşlemler Bilançosu Açıkları ve Reel Dış Borç Faizleri

Yıllar	CIB Açığı %	Dış Borç Reel Faizleri (%)
1967-72	-17,2	5,4
1973	-10,6	-17,9
1974	-24,8	-20,1
1975	-30,9	- 8,1
1976	-18,1	- 1,4
1977	-12,9	- 7,1
1978	-15,2	- 3,3
1979	-17,7	- 4,7
1980	-20,4	- 4,6
1981	-22,4	17,4
1982		24,0
1983		10,0

Kaynak : Gülten Kazgan: Ekonomide dışa açık büyüme, İstanbul, 1985 ve dipnotu: (CIB açığı toplam mal ve hizmet ihracat gelirinine oranlanmıştır. Reel faiz hadleri, Euro-dolar mevduat faizlerinin, petrolsüz gelişmekte olan ülkelerin (dolar üzerinden) ihraç malları fiyat endeksiyle düzeltilmesiyle bulunmuştur).

2 — Resmî Krediler ve Kalkınma Yardımlarında Gerileme :

Devletten devlete yardım ve krediler ile resmî kalkınma yardımlarının, gelişmekte olan ũlkelerin dış kaynak ihtiyacı iÇindeki payı ũzellikle 1980'den sonra giderek azaldı.

Devletten devlete verilen kredi ve yardımların bũyũk bir kısmı hibe Şeklinde olmakta ve borç alan ũlke aÇısından herhangi bir maliyet oluŐurmamaktadır. Veya kredilerde ũdemesiz devre ve vadeler uzun, faizler dũŐũk olmaktadır. 1974'den sonra bu gibi devletten devlete verilen kredi ve yardımlar ya azalmıŐ veya gelişmekte olan ũlkeler ihtiyacına uyumlu olarak artmamıŐtır.

Devletten devlete sŕz konusu yardım ve krediler dışında, gelişmekte olan ũlkelere, gerek sanayileşmiş doğu-batı ũlkeleri ve gerekse OPEC ũlkelerinin yaptıkları resmî kalkınma yardımları da bu ũlkelerin ihtiyacına cevap verecek Şekilde artmadı.

Sŕz konusu resmî kalkınma yardımları, IMF, Dũnya Bankası ve buna bağlı uluslararası kalkınma kurumu (IDA) ve yine OECD'ye bağlı uluslararası kalkınma yardımı komitesi (DAC) (4) ve petrol ihraç eden ũlkeler teşkilâtı (OPEC) tarafından yapılmaktadır. Ayrıca doğu bloku ũlkelerinin oluŐturduĐu olağan ekonomik yardımlar konseyi (CMEA) da, bulunmaktadır.

Piyasa Őartlarından daha elveriŐli ve dũŐũk faizli olan, resmî kalkınma yardımları. (Tavizli krediler). Program ve/veya proje kredileri Şeklinde verilmektedir.

Program kredileri ũretim kapasitesi iÇin gerekli olan ithalatın finansmanı proje kredileri ise, yatırım projelerinin finansmanına yŕneliktir.

a) Resmî Kalkınma Yardımlarının Amacı :

Dış yardımların ve ucuz kredilerin tarihi, kũltũrel politik ve ekonomik amaŐları vardır.

Ekonomik amaŐların başında, dũnya da mevcut kaynakların etkin

(4) DAC, 17 Sanayileşmiş ũlkeden oluŐuyor : Avusturalya, Avusturya, BelĐika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, B. Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelandâ, Norveç, İsveç, İsviçre, İngiltere ve ABD, CMEA, da ise 7 doğu Bloku ũlkesi var: SSCB, Bulgaristan, Őekoslavakya, D. Almanya, Macaristan, Polonya ve Romanya.

kullanımının sağlanması ve dolayısıyla dünya refahının maksimize edilmesi gelir.

Gelişmekte olan ülkelerde, kaynak ihtiyacı dolayısıyla, marjinal verimin daha yüksek olduğu varsayılıyor ve bu ülkelere kaynak aktararak dünyadaki kaynakların daha etkin kullanılması amaçlanıyor. Böylece global dünya gelirlerinin artacağı ve aynı zamanda zenginlerden fakirlere gelir aktarması yapılacağından, gelir dağılımının düzeleceği, refahın artacağı ve sosyal potlamların önleneceği öngörülüyor.

Borç ve yardım veren ülke açısından ise, dış pazarı genişletme, iç üretim fazlasını eritme, gibi gerekçeler önem kazanıyor. Özellikle şartlı (bağlı) yardım ve krediler, bu amaca yönelik bulunuyor.

b) Resmî Kalkınma Yardımları Azaldı :

1974 ve sonraki birkaç yıla kadar, resmî kalkınma yardımları borç vermede daha ağırlıklıydı. Bilahare bu ağırlık tavizsiz kredilere doğru kaydı.

Tavizsiz krediler, resmî kalkınma yardımlarına göre hem daha pahalı, hemde vade bakımından daha elverişsizdir. 1974-1980 resmi kalkınma yardımları gelişmekte olan ülkelerin dış kaynak ihtiyacına cevap verecek derecede artmadı. Ayrıca da 1980'den sonra mutlak ve nisbî anlamda azaldı. (Tablo: IV) den de görüleceği üzere, buna karşılık tavizsiz kredilerin payı 1980'de % 59,3 iken 1983'de % 65,7'ye yükseldi.

TABLO : IV

Gelişmekte Olan Ülkelere Giden Dış Kaynaklar (1983 kurları ve fiyatlarıyla, milyar dolar)

		(1983 kurları ve fiyatlarıyla milyar dolar)											
		1975	1980	1981	1982	1983	1984	1975	1980	1981	1982	1983	1984
I.	Resmi Kalkınma Yardımı	61.59	36.05	38.69	33.69	33.80	35.7	37.3	38.4	33.9	35.1	32.1	37.5
	1. İki taraflı	25.88	28.75	26.52	26.21	26.23	27.3	30.6	30.6	25.7	27.3	24.9	28.7
	2. Çok taraflı ajanlar	5.71	7.30	7.71	7.48	7.57	8.4	6.7					
II.	Özel Kurumlarca yapılan gönüllü yardımlar	1.99	2.17	1.97	2.30	2.34	2.5	2.4	2.3	1.8	2.4	2.2	2.6
III.	Tavizsiz kaynaklar	51.01	55.66	68.56	66.12	57.12	57.0	60.3	59.3	64.2	62.5	65.7	59.6
	1. Resmi Destekleme	15.66	22.91	21.55	21.90	19.82	22.0	18.5					
	a) DAC Özel İhracat kredileri	8.57	10.13	10.99	7.06	5.50	7.0	7.8	24.4	20.2	22.8	18.8	23.1
	b) DAC Resmi İhracat kredileri	1.78	2.31	1.95	2.55	2.10	2.5	2.1	11.1	10.3	7.8	5.2	7.3
	c) Çok taraflı	3.76	4.55	5.57	6.58	7.22	7.5	4.4	2.5	1.6	2.8	2.0	2.5
	d) DAC, diğer resmi ve özel yardımları	1.12	2.10	1.91	2.62	3.00	3.0	1.3	4.8	5.2	6.3	6.9	7.9
	e) Diğer bağışlar	2.42	3.52	1.13	2.99	2.00	2.0	2.9	2.2	1.8	2.7	2.9	3.2
2.	Özel	35.35	32.75	47.01	36.21	49.80	35.0	41.8	3.7	1.1	3.1	1.9	2.1
	a) Dolaysız yatırım	16.89	9.89	16.77	11.81	7.80	9.5	20.0	34.9	44.0	39.3	46.9	36.7
	b) Bankalar	17.84	21.57	29.10	25.88	41.00	25.0	21.1	10.5	15.7	12.3	7.4	10.0
	c) Tahviller	0.62	1.29	1.05	0.51	0.50	0.5	0.7	23.0	27.3	26.9	39.0	26.2
	Not: Res. Kalk. Finansı(5)	35.85	40.60	41.80	40.27	40.92	42.0	41.8	43.2	39.2	41.9	38.9	41.1
	Toplam Kay.: (I-II-III)	84.59	93.86	106.76	96.09	105.26	95.3	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

(5) İki taraflı ve çok taraflı ODA artı çok taraflı tavizsiz krediler Kaynak: OECD, Press Release, Paris 18 th June 1985.

TABLO : V

Gelişmekte Olan Ülkelere Giden Fonların Kaynağı

	1975	1980	1981	1982	1983	1984
Oda, çok yönlü ajanlar ve gelişmekte olan ülkeler, toplam	32.84	37.60	36.37	36.88	36.39	37.1
DAC Ülkeleri	20.59	25.57	24.85	27.61	27.54	29.3
OPEC Ülkeleri	9.32	9.06	8.14	5.80	5.80	4.6
CMEA Ülkeleri	2.25	2.50	2.84	2.92	3.04	3.0
Diğer yardım verenler	0.68	0.47	0.54	0.55	0.38	0.5
Kısa Vadeli Banka Tahvili	—	24.39	21.40	14.94	-7.00	-5.0
Seçilmiş IMF net kolaylıkları	4.82	2.45	6.01	6.38	12.45	5.5

Kaynak : Tablo (IV) aynı kaynak.

Resmî kalkınma yardımlarının en büyük kısmı DAC tarafından verilmektedir. DAC resmî kalkınma yardımları, üye ülkelerin millî geliri içinde, 1980 yılında % 0,38'lik bir yer tutarken, 1984'de % 0,36'ya geriledi.

TABLO : VI

DAC Resmî Kalkınma Yaardımları (GSMH içinde % Olarak Payı)

	1970	1975	1980	1984
Avusturalya	0.62	0.65	0.48	0.45
Avusturya	0.07	0.21	0.23	0.28
Belçika	0.46	0.59	0.50	0.56
Kanada	0.41	0.54	0.53	0.50
Danimarka	0.38	0.58	0.73	0.85
Finlandiya	0.06	0.18	0.23	0.36
Fransa	0.66	0.62	0.64	0.52
B. Almanya	0.32	0.40	0.43	0.45
İtalya	0.16	0.11	0.17	0.32
Japonya	0.23	0.23	0.32	0.35
Hollanda	0.61	0.75	1.03	1.02
Yeni Zelanda	0.23	0.52	0.33	0.27
Norveç	0.32	0.66	0.85	6.99
İsveç	0.38	0.82	0.79	0.80
İsviçre	0.15	0.19	0.24	0.30
İngiltere	0.39	0.39	0.35	0.33
ABD	0.32	0.27	0.27	0.24
T O P L A M	0.34	0.36	0.38	0.36

Kaynak : OECD, Yayınlarından derlenmiştir.

Öte yandan, DAC dışında, gelişmekte olan ÷lkelere yapılan yardımlarda azaldı. Özellikle OPEC ÷lkeleri itibariyle bu azalma daha büyük boyutlardadır (Tablo: VI).

TABLO : VI

DAC Dışında Gelişmekte Olan ÷lkelere Yardım (GSMH'nın % Olarak)

	1975	1980	1984
OPEC ÷lkeleri			
Kuveyt	2.93	1.84	0.86
Suudi Arabistan	7.26	3.52	3.81
BirleŐik Arap Emirl.	7.61	4.95	3.29
CMEA ÷lkeleri	11.69	3.82	0.17
Rusya	0.14	0.16	0.16
Diğer DAC Dışı	0.17	0.18	0.18
Yardımları	0.46	0.55	0.50

Resmî kaynaklı borçların azalması, gelişmekte olan ÷lkelerin toplam dış borçları itibariyle yapılacak tasnifte = daha da açık olarak gör÷lebilir. Tablo (.....) dan izleneceği gibi 1970 yılında, Resmî ve özel kaynaklı dış borçların toplam dış borçlar içindeki payı birbirine eŐiti. Zaten Resmî kaynaklar aleyhine gelişti. Özel kaynaklı borçlar nisbî olarak azaldı. 1983'de toplam dış borçlar içinde özel kaynaklı borçların oranı % 65'e yükseldi. Resmî kaynaklı borçların oranı ise % 35'e düştü.

Faizleri daha düşük, vadeleri ve ödemesiz devreleri daha uzun diğer bir ifadeyle bađıŐ oranı daha yüksek olan resmî kredilerin azalması, gelişmekte olan ÷lkelerin borç yükünü artırdı.

TABLO : VII

Gelişmekte Olan ÷lkelerin Resmî ve Özel Kaynaklı Dış Borçları (Milyar Dolar)

Yıllar	Miktar	%	Miktar	%	Toplam
1970	33,5	49,0	34,9	51,0	68,4
1974	61,2	43,4	79,8	56,6	141,0
1975	71,6	42,5	96,9	47,5	168,6
1976	83,5	41,0	120,3	59,0	203,8
1977	99,8	40,0	150,0	60,0	249,8
1978	120,1	38,5	191,6	61,5	311,7
1979	136,1	36,9	232,8	53,1	368,8
1980	157,5	37,1	267,3	62,9	424,8
1981	172,3	35,7	310,3	64,3	482,6
1982	190,9	35,5	347,1	64,5	538,0
1983	208,5	35,0	387,3	65,0	595,8

Dış Ticaret Hadlerinde Olumsuz Gelişme :

Sanayileşmiş ülkelerde uygulanan Keynesgil politikalar, iç talebin yükselmesine yol açmıştı. Bu talep, gelişmekte olan ülkelere de yansıyor. Bu ülkelerin, hammadde ve emek yoğun sanayi mallarına yeterli dış talep doğuyordu. Yeter ki söz konusu gelişmekte olan ülkeler :

- Millî parasını, sunî bir şekilde yüksek değerlemesin,
- Siyasal ve ekonomik gelişmeler, içerisinde aşırı talep yaratacak şekilde oluşmasın.

Ne var ki, para sistemindeki gelişmeler ve ardından durgunluk, dış ticaret hadlerine gelişmekte olan ülkeler aleyhine şiddetle çevirdi.

1978 yılına kadar gelişmekte olan ülkelerin ihraç malları fiyatları, gelişmiş ülkelerin ihraç ettiği sanayi mallarını geriden takip ediyordu. Ancak aradaki fark yüksek değildi. Bazen terside oluyordu.

Örneğin 1967-73 yılları arasında, gelişmekte olan ülkelerin ihraç ettiği gıda maddelerinde ortalama % 6,6 fiyat artışı olurken, aynı dönemde sanayileşmiş ülkelerin ihraç ettiği sanayi ürünleri 4,7 oranında arttı. Buna mukabil, 1973-1983 döneminde gıda maddelerinde %7,8 oranında artış olurken, sanayi malları fiyatları % 10,9 oranında arttı. Ancak 1978-1979 yıllarından başlayacak dış ticaret hadleri dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin kaybı sürekli hale geldi. (Tablo: IX). Örneğin 1981'de gıda maddeleri ihracat fiyatları % 16,1, sanayi malları, ihracat fiyatları % 4,2 oranında geriledi, (Tablo VIII).

TABLO : VIII

Dünyada, İhracat Fiyatları (Yüzde Değişme)

Gelişmekte olan ülkeler	1967-1973	1973-1980	1981	1982	1983
Gıda maddeleri	6,6	7,8	-16,1	-14,1	5,2
Gıda dışı	3,7	10,1	-14,6	- 9,4	10,3
Madenler	1,6	5,6	-12,0	- 8,0	- 2,2
Akaryakıt	6,7	24,7	10,5	- 2,6	-14,5
Gelişmiş ülkeler					
Sanayi ürünleri	4,7	10,9	- 4,2	- 1,8	- 3,2

TABLO : IX

Gelişmekte Olan Ölkeler DiŐ Ticaret Hadleri 1978-81 (%)

	Önceki Yıla Göre Değişme			
	1979	1980	1981	1978-81
Petrol İthal Eden Ölkeler	- 1	-11	- 2	- 13
Düşük gelirli	- 5	-13	- 2	- 19
Güney Afrika ve sahra	- 1	- 7	- 6	- 13
Ethiopia	-21	+ 6	-13	- 27
Kenya	- 8	- 5	- 8	- 19
Madagaskar	- 6	-15	- 8	- 26
Tanzinia	+ 9	-20	- 4	- 16
Güney Asya	- 6	-16	0	- 21
Bangladas	- 7	-12	- 2	- 16
Hindistan	-17	-10	+ 2	- 24
Pakistan	+ 8	-17	- 1	- 11
Sri Lanka	-20	+ 2	- 1	- 19
Orta gelirli	- 1	-10	- 2	- 13
Güney Afrika ve sahra	- 5	- 9	- 2	- 15
Kameron	-16	- 9	+ 6	- 15
Gana	-14	-19	- 9	- 36
Fildişi Sahili	-14	-13	- 6	- 30
Senegal	- 6	- 2	- 4	- 11
Sudan	-16	0	- 6	- 21
Zambia	+22	0	-14	+ 5
Doğu Asya	0	-10	- 2	- 12
Kare	0	-10	0	- 10
Philippinler	+ 8	- 6	- 8	- 7
Tayland	+ 6	- 9	- 1	- 5
Latin Amerika	- 1	- 9	- 3	- 12
Arjantin	0	- 3	+ 3	- 1
Brezilya	- 8	-12	- 7	- 25
Őili	+ 8	- 5	- 7	- 4
Colombia	-11	- 6	- 8	- 23
Dominic Cumh.	- 1	-13	+13	- 3
Guatemala	-12	+ 4	- 9	- 16
Uruguay	+ 6	- 8	0	- 3
Akdeniz Ölkeleri	- 2	-12	- 1	- 15
Portugal	- 3	- 7	- 2	- 12
Türkiye	- 7	-14	- 2	- 22
Yugoslavya	+ 1	- 9	+ 5	- 4
Kuzey Afrika ve Orta-doğu	- 1	- 3	+ 2	- 2
Ördün	0	- 9	0	- 9
Fas	-12	+15	+ 5	+ 6
Petrol ihraç eden ölkeler	+10	+ 9	+19	+ 43
Cezayir	+31	+26	+15	+ 91
Ekvator	+ 4	+15	+ 2	+ 21

Önceki Yıla Göre Değişme

	1979	1980	1981	1978-81
Endonezya	+ 7	+27	+ 7	+ 45
Mısır	+43	+ 5	+13	+ 69
Malezya	+12	+ 1	- 6	+ 8
Meksika	+ 7	+17	+11	+ 39
Nijerya	+23	+26	- 1	+ 55
Tunus	+12	0	+ 3	+ 16
Venezuela	+35	+41	+16	+121
ORTA L A M A	+ 1	- 5	+ 4	0

Kaynak : —————

TABLO : X
Dünyada Dış Ticaret Hadleri (Yüzde Değişme)

	1967-73	1973-80	1981	1982	1983
Düşük gelirli Asya ülkeleri	-0,5	-1,4	-0,1	-1,6	-0,6
Düşük gelirli Afrika ülkeleri	-0,1	-1,5	-9,9	-0,9	4,6
Orta gelirli petrol ithal eden ülkeler	-0,6	-2,2	-5,5	-1,9	3,0
Orta gelirli petrol ihrac eden ülkeler	1,1	8,1	9,0	-0,4	-7,0
Gelişmekte olan ülkeler	0,4	1,6	-0,5	-1,2	0,6

Kaynak : World Development Report 1984, World Bank, Oxford University Press, 1984, s. 24.

Dış ticaret hadlerinin gelişmekte olan ülkeler aleyhine şiddetle dönmesi şu nedenlere bağlanabilir :

— Durgunluk dolayısıyla, dünya ticaret hacmi daraldı. Sanayileşmiş ülkelerin hammadde talepleri azaldı. Dolayısıyla sanayileşmiş ülkeler ithalatı kısıtı. Sanayileşmiş ülkelerin döviz tasarruf önlemleri de paralel etki yaptı. Sonuçta gelişmekte olan ülkelerin ihrac ettikleri malların nisbî fiyatları aleyhte gelişti.

— Ekonomik kriz, döviz ihtiyacı açısından gelişmekte olan ülkeleri sıkıştırdı. Borç şartları ağırlaşmış borçlanma imkânları daraldığından, ihracata yüklenmek zorunda kaldılar. Ancak enokomi dışa açık bir yapı kazanmadan, ihracata ağırlık verilmesi ve yüksek teşvikler, maliyet altında ihrac malı arzına yol açtı.

— 1979-1984 doların sürekli değer kazanması da, dış ticaret hadlerini, olumsuz etkiledi. Çünkü dolar değerlendikçe gelişmekte olan ülkelerin ihrac malları içinde önemli yeri olan ve dolarla kote edilen hammaddelere, talep azaldı.

— Faiz oranlarının yükselmesi, sanayide hammadde ve yarı mamul stok talebini düşürdü.

Dolayısıyla bu da gelişmekte olan ülkelerin ihrac mallarını olumsuz etkiledi.

— Nihayet, uluslararası finansman kurumlarının ve burada en önemlisi de IMF olmak üzere, gelişmekte olan ülkelere tavsiye ettikleri politikalarda, dış ticaret hadlerinin, aleyhte gelişmesine yol açtı. Bu kuruluşların telkiniyle, gelişmekte olan ülkelerin çoğu, yüksek oranlı ve sürekli devalüasyon yapınca, dış ticaret hadleri kötüleşti. Çünkü «tek bir ülke elastiklik uygun olmak kaydıyla devalüasyon yapacakları ödemeler dengesinde iyileşme sağlayabilir»⁽⁶⁾. Ancak, bütünü yaparsa, ihrac malları nisbi fiyatları kötüleşir.

Dış ticaret hadlerinin aleyhte gelişmesiyle gelişmekte olan ülkeler aynı döviz kazanmak için reel olarak daha çok mal ve hizmet ihrac etmek zorunda kaldılar. Başaramayanların ödemeler bilançosu açık verdi dış borca başvurmak zorunda kaldılar. İlâveten mevcut borçların reel yükü arttı.

(6) Gülten Kazgan: Ekonomide Dışa Açık Büyüme, İst., 1985, s. 190.